

PRENOVA STAREGA MESTNEGA JEDRA ŠKOFJE LOKE

O zgodovini Škofje Loke, njeni izjemnosti, spomenikih pa tudi o njeni vrednosti v slovenskem prostoru je bilo že mnogo napisanega. Mesto je postalo že vzorec za izjemno kulturno dediščino, zato tega njegovim prebivalcem in obiskovalcem ni več potrebno razlagati. V odkrivanje vrednot Loke se že dolga leta vključujejo najboljši slovenski strokovnjaki,¹ za njeno ohranitev se trudijo posamezniki, društva, inštitucije, predvsem pa Ločani sami. Tako bi lahko ugotovili, da je mesto v pravilnem odnosu do varovanja kulturne dediščine že mnogo pred drugimi. Tudi marsikatera uspela rešitev obnovljenih fasad, obzidja, prometa in podobnega to prednost dokazuje.

Kljub vsemu pa staremu mestnemu jedru Škofje Loke le še ni zagotovljena tista načrtna skrb, ki bi v celoti združevala ohranitev likovne kulturne dediščine, ohranitev človeških razmerij prostora, vzdrževanje in oplemenitenje posebne vloge mestnega središča ter celote tudi kot širšega vzora, ohranitev nacionalnega kulturnega spomenika in izboljšanje ter posodobitev bivalnih pogojev v njem. Delne rešitve ne morejo zagotoviti te celote, včasih jo lahko celo zavirajo, ker ne računajo s posledicami.

Kakor že večje število mest (v zadnjem času celo vasi) pri nas, se je končno tudi Škofja Loka odločila, da doda dosedanjim posamičnim naporom za ohranitev in odkrivanje skritih kvalitet kulturne dediščine tudi široko, načrtno usmeritev. Ta naj združi marsikdaj med seboj ločene želje z resničnimi možnostmi, predvsem pa z vsebino — s človekom, ki tu živi ali ki Loko le obiskuje. Združitev varovanja in odkrivanja spomeniških vrednot, načrtovanja dejavnosti v mestnem jedru, izboljšanje bivanja, kulture, turizma naj bi uskladil načrt prenove starega mestnega jedra Škofje Loke.

Načrtovanje prenove starih naselbin ali njihovih kvalitetnih delov je danes od prvotne naloge ohranjanja le spomeniško najpomembnejših sestavin naše kulturne dediščine že prešlo v pomembno nalogo ohranitve, posodobitve in zagotovitve razvoja vseh ustvarjenih vrednot. Te so izhodišče za izoblikovanje najboljšega bivalnega okolja, za družbenoekonomsko uveljavitev dolgoročne naloge ustreznega vzdrževanja, ohranitve, posodabljanja in pridobivanja stanovanjskih površin, hkrati pa kot zagotovilo varovanja najpomembnejših vrednot arhitekturne dediščine. Prenova je postala sestavni del družbenega, urbanističnega in arhitektonskega načrtovanja ter je danes nujen sestavni del humanizacije človekovega bivalnega okolja. V okviru te naloge je ohranjanje kulturne dediščine rešljivo le z načrtnim procesom prenove (revitalizacije). V njem morajo postati doslej največkrat le znanstveno opredeljene vrednote kulturnih spomenikov tista izhodišča, ki zagotavljajo splošno raven vseh vrednosti. S tem je postalo varstvo kulturnih spomenikov v okvirih starih mestnih ali vaških jeder ne le družbena naloga, temveč ena od sestavin urejanja vsega prostora.

Na tako opredeljenih ciljih in izhajajoč iz večletnih izkušenj v načrtovanju ali v izvajanju prenove drugih slovenskih mest je bila zasnovana metoda raziskav, vrednotenja in iskanja rešitev za načrt prenove Škofje Loke.² Poudarek je bil na temeljitosti in strokovni poglobljenosti. Zato so bile uvodne raziskave, različne topografije in usklajevanje ciljev ter predlogov tako dolgotrajne, a v celoti potrebne. Lahko rečemo, da je Loka z njimi postala doslej najbolj temeljito in vsestransko obdelan kulturni spomenik pri nas, vse z namenom, da te raziskave rabijo čim bolj uresničljivemu procesu ohranjanja njene dragocene kulturne preteklosti.

Načrtovanje procesa prenove je teklo v treh delih. Prvi del je bilo zbiranje podatkov in priprava osnovnih študij. Delo je bilo opravljeno na več ravneh od osnovnih arhitektonskih posnetkov stavb do podrobne umetnostno-zgodovinske dokumentacije, etnoloških sestavin in do širših urbanističnih ter prostorskih pokazateljev.³ Študije so bile razdeljene na umetnostno-zgodovinske in spomeniško-varstvene, na likovno-prostorske, tehnično-materialne, funkcionalne in socio-ekonomske. Velika količina tako pridobljenega gradiva je omogočila medsebojne primerjave, predvsem pa zagotovilo, da bo kvaliteta rezultatov dejansko odvisna od podrobnosti, širine in strokovne poglobljenosti osnovne dokumentacije. Rezultat prvega dela načrtovanja so bila temeljna izhodišča, kriteriji in omejitve za programiranje procesa prenove.

Drugi del načrtovanja je bila končna opredelitev izhodišč in ciljev ter izdelava načrta prenove. S tako imenovanim »odprtim načrtovanjem« naj bi na tej stopnji zagotovili realnost bodočih ciljev in dejansko izvedbo.

Zal je treba ugotoviti, da kljub razstavam, tribunam in pozivom za sodelovanje ni bilo mogoče vzpostaviti tako odprtih odnosov med strokovnimi in drugimi izhodišči, kot smo si to želeli načrtovalci. Morda je bila temu kriva premajhna vloga krajevne skupnosti, morda so prebivalci preveč zaupali odboru za prenovo in njegovim komisijam, saj so bili to njihovi delegati; vsekakor ti niso mogli zagotoviti take odprtosti, kot je bila pred leti dosežena v Trziču ob podobni nalogi.

Kljub temu so bila izhodišča, kriteriji in cilji doslej med strokovno najbolj utemeljenimi (med slovenskimi primeri). V prvih dveh delih načrtovanja so namreč sodelovale naslednje institucije: VTOZD arhitektura (FAGG, Univerza E. K. v Ljubljani), Oddelek za umetnostno zgodovino in Oddelek za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Ljubljana in Razvojni center Celje (ki je nasledil Projektivni atelje iz Ljubljane kot urbanistična služba) — ta naj bi v končni fazi prevzel tudi koordinacijo urbanističnih dokumentov, saj je istočasno obdeloval tudi novi urbanistični načrt celotnega mesta. Med krajevnimi sodelavci sta se uveljavila predvsem že omenjeni Odbor za prenovo mestnih in vaških jeder v občini Škofja Loka s svojimi komisijami in DO Obrtnik, ki mu je bila poverjena zahtevna vloga koordinatorja (v zadnji fazi naj bi koordinator za programski del problematike postal Zavod za družbeni razvoj Škofje Loke). Vsi našeti, ob njih pa še vrsta občasnih sodelavcev (Arhiv, Muzejsko in Turistično društvo, Komite za urbanizem SO Škofja Loka itd.) so ob podpori družbenih skupnosti vseeno zagotovili dovolj veliko mero objektivnosti ciljev, da je bilo mogoče 24. februarja 1983 že predstaviti zaznavo načrta procesa prenove za staro mestno jedro Škofje Loke.⁴

Ko bo ta del tudi dokončno usklajen s formalnimi predpisi o obliki in vsebini potrebnega urbanističnega dokumenta (čeprav tega predpisa v zakonodaji

še ni...), se bo začel tretji del procesa prenove. Ta časovno ni omejen, praktično se je že začel, obsega pa dejansko izvedbo v okvirih možnosti in zahtev. Po načrtu, ki ima veljavnost »zazidalnega« načrta, bo treba s stalnim strokovnim spremljanjem in usmerjanjem izvajati prenovo skladno s potrebami, nujnostjo in družbenim razvojem (= možnostmi). Ta del je torej šele podrobno načrtovanje vsakega problema posebej glede na izhodišča in vrednosti, ki so za tako projektiranje variantno podani v sprejetem načrtu procesa prenove. Le na tak način je mogoče zagotoviti zgoraj omenjeno povezovanje reševanja problema ohranitve in hkratne prenove, oživitve kulturno-spomeniške celote, kakršno je tudi staro mestno jedro Škofje Loke. Izrednega pomena bo namreč zagotovitev stalnosti procesa prenove. Ker delo zahteva posebno poglobitev in hkratno strokovnost tudi med izvajanjem načrta, mora biti za to zadolžena posebna skupina, ki bo poleg spomeniškega varstva, urbanistične operative in gospodarskih dejavnikov skrbela za kontinuiteto celovitosti in za povezavo z vsebino (prebivalci, uporabniki...).

Nekaj rešitev je bilo sicer že izvedenih vnaprej (podstrešna stanovanja, lokali...), še več jih je v pripravi ali pa dela že tečejo. Vendar so vse to predvsem tiste rešitve, ki so bile že strokovno tako opredeljene, da zanje ni bilo potrebnih posebnih dodatnih preverjanj ali izbora variant oziroma zanje ni bila potrebna širša družbena akcija. Če pa bomo hoteli v Loko izvesti celovito prenovo, bodo mnoge odločitve možne le s široko odprtim preverjanjem možnosti, ki jih ponujajo strokovne osnove načrta. Že prvi raziskovani problemi celovite ureditve gradu (muzej), mestne kašče, dela Blaževe ulice (Jesharna, Obrtnik...) ali posameznih stavb (Martinova hiša, Spodnji trg št. 2, Rotovž...) so taki, da kljub strokovnim opredelitvam ali celo že izdelanim načrtom ne bo mogoče uveljavljati najširše družbene interese, dokler načrt prenove ne bo postal dogovor in predpis. Cilj pa le mora biti celovita prenova starega mestnega jedra, ne le delne lepotne akcije (poslikavanje fasad, urejanje posameznih lokalov, nameščanje posebne ulične opreme...) ali poenostavljeno iskanje trenutnih materialnih vrednot (nova stanovanja na podstrešjih...) pa čeprav so vse to še kako nujni sestavni deli celovite prenove.

Da bi bili rezultati poglobljenih raziskav, ki so jih izdelali posamezni strokovnjaki, skupine ali inštitucije, dalje, vsestranskih preverjanj in preizkusov, ki smo jih opravili na fakulteti za arhitekturo pa tudi drugje, uveljavljeni kot načelni kriteriji bodoče prenove, so ti v članku predstavljeni v obsegu povzetkov. To sicer še ni prava oblika načrta prenove, v kateri bo moral biti tudi odlok s pravilnikom o izvajanju, podprt s samoupravnim dogovorom o izvajanju prenove, vendar so prav to osnovna merila za vse — tudi za formalne — sestavine načrta prenove starega mestnega jedra Škofje Loke.

ARHITEKTONSKI KRITERIJ PROSTORSKO-LIKOVNIH VREDNOT V PRENOVI STAREGA MESTNEGA JEDRA ŠKOFJE LOKE

I. Osnovno povezavo likovnih vrednot od detajlov do celovite podobe mestnega telesa tvorijo posamezni deli mestnega prostora ter tiste arhitekture ali njihovi členi, ki prostor določajo likovno, simbolno ali zgodovinsko.*

* Grafična dokumentacija oziroma predloženi načrti — fasadni nizi, prvotne in nove funkcije prostorov, stanovanja na podstrešjih, dvorišča in likovni konflikti — so priloženi zadaj na platnicah L. R.

Posebna analiza je pokazala, kakšno vlogo v razpoznavanju in vrednotenju celote ali delov starega mestnega jedra Loke imajo razni deli arhitekturne dediščine. Nekateri že znani poudarki (dominante) so postali točno določeni nosilci oblikovanja, za druge se je izkazalo, da so le simboli in da na notranjo mestno podobo skoraj ne vplivajo (grad...). Posebno vrednost pa so dobile nekatere arhitekture, ki bi jih sicer v ločenem vrednotenju (umetnostno zgodovinsko) ne mogli visoko uvrstiti.

Pregled likovno-prostorskih vrednosti je naslednji: Poleg celote Mestnega in Spodnjega trga moramo uvrstiti v kategorijo kvalitetnih prostorov še Cankarjev trg, trg ob mestni kašči, dvorišče ob Špitalski cerkvi in vzhodno teraso ob TVD Partizan:

— kvalitetni — dvoriščni prostor ob Špitalski cerkvi naj bi se povezal z bodočo funkcijo cerkve,

— trg ob mestni kašči naj bi dobil javno vlogo, ki bi se navezovala na kaščo in (po možnosti) na bodoči Dom obrtnikov, čeprav je bil to prvotno zaprt prostor,

— terasa ob TVD Partizan naj bi se povezala s funkcijo doma, Krajevne skupnosti in gostišča; s tem bi odprli neizkoriščene možnosti roba terase med Mestnim in Spodnjim trgom,

— Cankarjev trg bo zahteval posebno obdelavo: poseben javni prostor bo moral povezovati različne funkcije, kot izhodišče pa bi morali odstraniti neustrezne novogradnje.

Prostorsko in likovno najbolj pomembne arhitekture (dominante), ki oblikujejo okolje, so:

1. Župna cerkev — je že sama po sebi likovna kvaliteta; prostor najbolj obvladujeta zvonik in prezbiterij (vpliv na Cankarjev trg, Mestni trg, Blaževo ulico, silhueto mesta).

2. Grad — je prostorska, simbolna in likovna vrednota starega mestnega jedra; njegovi najbolj izpostavljeni deli so vzhodna, južna in severna fasada ter jugovzhodni stolp; oblikuje celovito mestno podobo, v notranjosti mesta pa nima skoraj nobene vloge.

3. Mestna kašča — oblikuje vhod na Spodnji trg in obvladuje severovzhodni vogal mestnega jedra; je prostorska, likovna in funkcionalna dominantna severovzhodnega dela mesta.

4. Špitalska cerkev — je osrednji arhitektonski poudarek Spodnjega trga.

5., 6. Stavbe številka 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16 so dominantni deli fasadnega niza Spodnjega trga.

7. Južno obzidje — oblikuje in omejuje južno stran starega mestnega jedra in je prostorska ter likovna dominantna; z njim je odlično povezana zelena cezura.

8. Kužno znamenje — je likovni poudarek Mestnega trga.

9. Homanova hiša — zapira severno stranico Mestnega trga; z nizom detajlov tvori najpomembnejšo dominantno trga (prostorsko in likovno).

10. Rotovž — z drogom za zastavo je simbolno in likovno dopolnilo Mestnega trga.

11. Vodnjak — razmeroma slabo vidni likovni poudarek je skrit zaradi neustrezno postavljenih dreves na Mestnem trgu.

12. Samostanska cerkev — najbolj je viden zvonik, vendar kot dominanta manj vpliva na mestni prostor.

13. Kamniti most — s kipom pri Selških (severnih) vratih je zunanja likovna dominanta severnega dela starega mestnega jedra.

14. Martinčkova hiša (Mestni trg 14) je prostorska in likovna dominanta vzhodnega fasadnega niza na trgu.

16. Samostanska kašča — je likovna in funkcionalna dominanta ožjega zahodnega dela Blaževe ulice.

Vpliv posameznih arhitektur na mestni prostor je grafično prikazan z različno gostoto pojavnosti posameznih dominant (v grafični prilogi so dominante označene z isto številko kot v tekstu).

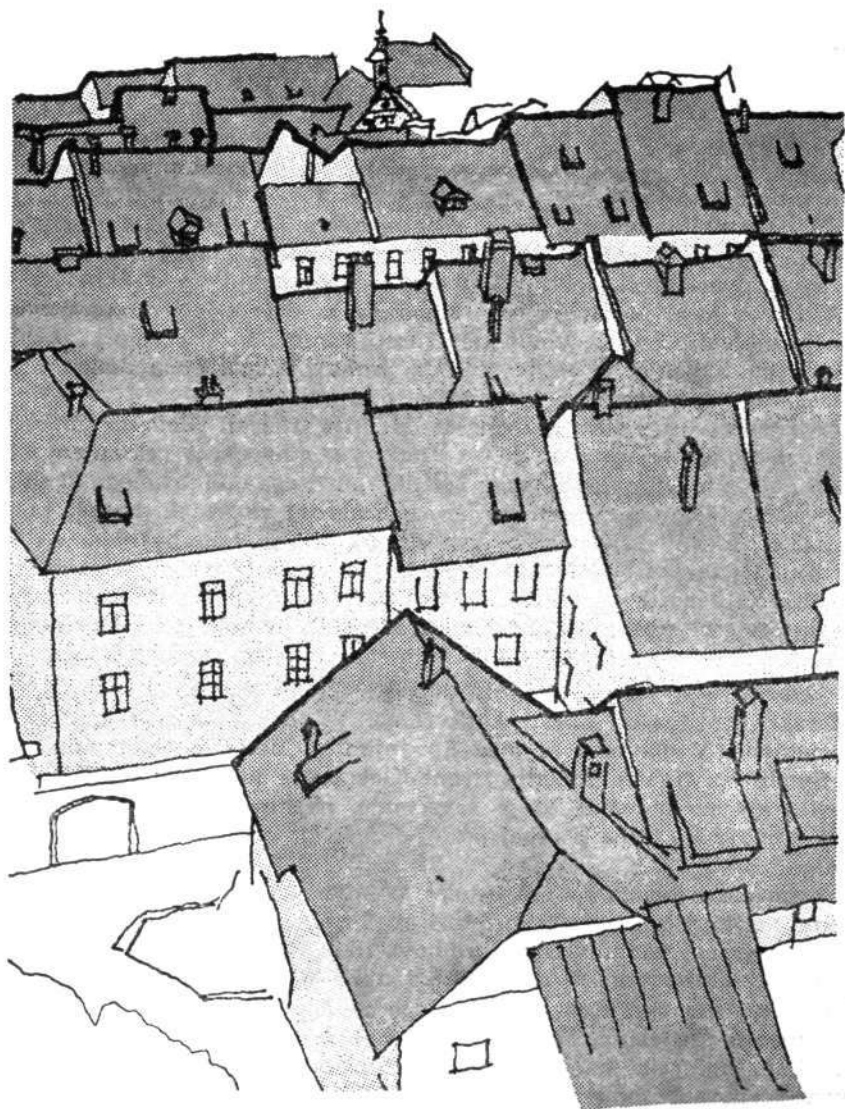
II. Mesto v veliki meri vrednotimo tudi po celoviti podobi njegove arhitekturne podobe, kar mnogokrat preprosto enačimo tudi s pojmom »ambienta«. Ob podrobni umetnostno zgodovinski analizi in spomeniško varstvenem ovrednotenju kot temeljnih analizah likovnih kvalitet (to sta posebna sestavna dela načrta prenove, ki zaslužita samostojno predstavitev, zato na tem mestu nista povzeta) je bila primerjalno ocenjena vrednost oblikovanja arhitektonskega prostora.

Analiza fasadnih nizov, ki so najlaže in najprej razpoznavni deli mestne podobe, je ocenila vrednost posameznih sestavin arhitekturnega oblikovanja v odnosu do fasadne kompozicije in do vloge v vidnem prostoru (delu ulice, trga...). To ni bilo likovno-zgodovinsko vrednotenje arhitekturnih členov, ampak prikaz njihove pomembnosti v razmerju do načrtanega ohranjanja značilnosti, identitete in kulturno zgodovinskih vrednot arhitekture Škofje Loke. Za svoje izhodišče je prevzela ugotovitve umetnostno-zgodovinske in spomeniško-varstvene študije, ki obe obravnavata predvsem posamezne sestavine oblikovanega prostora.

Studija kaže, da fasadni nizi (posebno ob Mestnem trgu in delno na Spodnjem trgu) visoko kvalitetno oblikujejo prostor. V njih je tudi razmeroma mnogo ohranjenih starejših fasad (spomeniške vrednosti), kar jim zvišuje vrednostne kriterije. Kvaliteta škofjeloških fasad je tudi v še ohranjenem enotnem oblikovanju od pritličij do streh, saj tu pritličij niso oblačili v lesene markize, kot se je to zgodilo v nekaterih drugih slovenskih mestih (Ljubljana, Koper, Kranj...). Manj kvalitetne so fasade v Blaževi in Klobovsovi ulici. Vsekakor bodo sondiranja (posebno v Blaževi ulici in na Spodnjem trgu) odkrila mnogo sedaj še skritih likovnih sestavin, ki bodo kvaliteto arhitekture in s tem oblikovanja prostora dvignile.

Iz navedenega prostorskega in hkrati spomeniško varstvenega vrednotenja so kot kriteriji za posege nastale tri kategorije:

— Najvišja (prva) kategorija so tisti fasadni členi (okenske in vratne odprtine z dekorativnimi elementi, členitve fasad itd.), ki so najkvalitetnejši in oblikotvorni deli pročelij. Njihova ohranitev je nujna za ohranitev vrednosti celote. Ohranjevati je treba tudi premične dele teh členov (vratna krila, okenska krila).

Pogled na strešine z gradu (debela črta predstavlja vzporedne slemenske linije)

— V srednjo kategorijo fasadnih členov štejemo tiste, ki so sicer v pravilnem razmerju do celote, vendar v svojih detajlih niso tako pomembni, da bi se jih ne smelo dopolnjevati; obvezno je treba ohranjevati le razmerja v oblikovanju fasad.

— Najnižja (tretja) kategorija so tisti fasadni členi, ki so nepravilno oblikovani, nepravilno dimenzionirani ali sploh tuji oblikovanju fasad in jih je nujno treba izboljšati.

Grafično prikazane vrednosti (fasadni nizi Mestnega trga, Spodnjega trga, Klobovsove in Blaževe ulice v merilu 1 : 100) so kriteriji za odločitve o ohranjanju ali preoblikovanju fasad in posameznih arhitekturnih členov na njih.

III. Dvorišča so po svoji vlogi v lestvici vrednotenja oblikovanega prostora strnjeno zazidanega dela starega mestnega jedra na tretjem mestu.

V Škofji Loki so bila dvorišča tudi simbolne vrednote, saj njihovo kvalitno oblikovanje marsikje ni bilo v skladu z razmeroma nepomembno funkcijo — prej je bilo to (od 16. stoletja dalje) podaljšano oblikovanje reprezentančnih pročelij.

Najkvalitetnejša dvorišča so ob Mestnem trgu, kjer so bila tudi drugače zasnovana kot ob Spodnjem trgu. Glede na različne pomene in funkcije je danes treba dvorišča razdeliti po tipologiji uporabe in po oblikovalskih dosežkih; ti dve oceni postaneta nato izhodišče za naš bodoči odnos do stopnje varovanja ali vključevanja novih dejavnosti vanje.

Glede na funkcijo, ki se je sčasoma izoblikovala, ločimo danes v Škofji Loki naslednje tipe dvorišč:

1. Atrijska — so notranja dvorišča, ki jih s treh ali štirih strani obdajajo stavbe. Praviloma so sestavni deli arhitekture, mnogokrat celo njen najkvalitetnejši del. Zato jih obravnavamo kot del celovitega oblikovanega arhitektonskega prostora. V procesu prenove je pri usmeritvi vloge teh dvorišč potrebno pretehtati možnosti vključevanja javnosti, čeprav ob tem ne bi smeli uničiti njihov zaprti (privatni...) značaj. Pri posegih vanje je treba obvezno izhajati iz arhitekturnih meril, saj so to najkvalitetnejše oblike nepokritega grajenega bivalnega prostora v Škofji Loki. Največ atrijskih dvorišč je na Mestnem trgu, kjer ima atrije 60 % stavb. V ostalih delih starega jedra so atriji izjeme.

2. Dvorišča — vrtovi — so tista dvorišča, ki jih stanovalci uporabljajo kot gospodarska dvorišča in hkrati kot vrtove. Njihova bodoča vloga bo ostala nespremenjena. V glavnem so med Spodnjim in Mestnim trgov, na vzhodni strani Spodnjega trga in zahodni strani Klobovsove ulice. Ta dvorišča so tako po številu kot po površini, ki jo zavzemajo, najštevilnejša v Škofji Loki. V procesu prenove bo treba posebej pozorno obdelati vrtove-dvorišča med obema trgovoma.

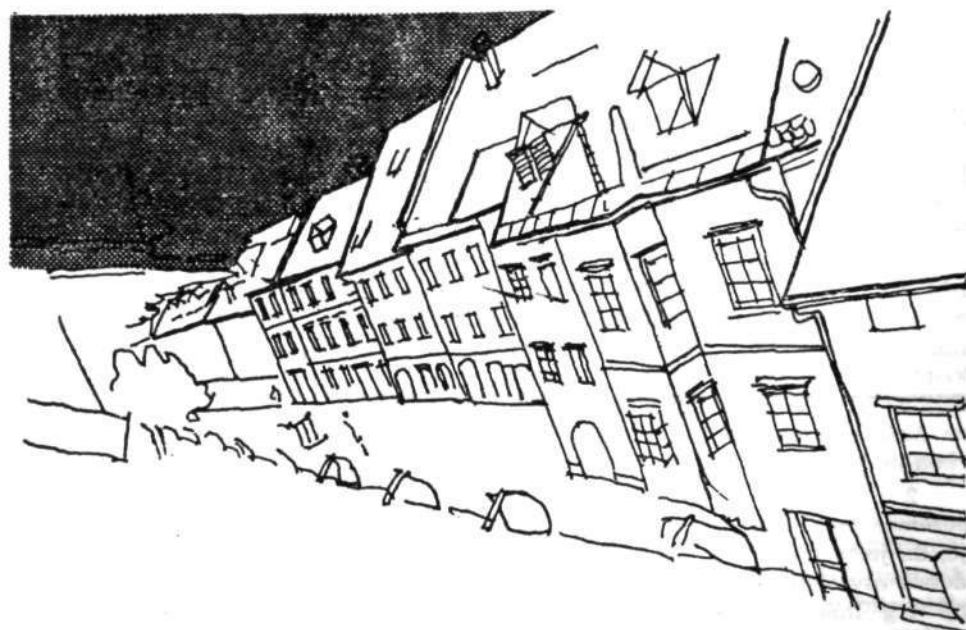
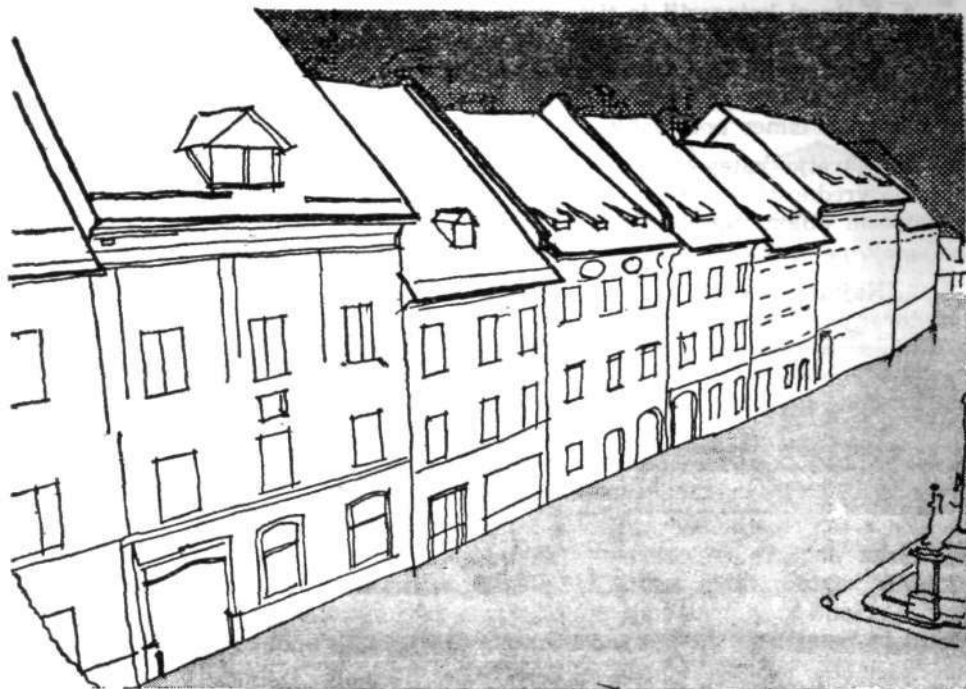
3. Stranska dvorišča so vsa ostala: to so nekdanja gospodarska, dvorišča na ulico, neizkoriščeni odprti prostori med stavbami itd. Ti deli mesta so oblikovno najmanj zanimivi in bo njihova likovna ter vsebinska prenova sloanela na morebitni vrednosti stavb okrog njih.

Za skoraj vsa škofjeloška dvorišča je značilno, da so bila posebno v 19. stoletju močno predelana, prezidana s pomožnimi stavbami in s tem razvrednotena. Zato bo treba nameniti pri prenovi dvoriščem posebno skrb, bodisi v okviru prenove posameznih stavb ali ločeno, če bo s tem pridobljena nova vsebinska vrednost.

Poleg vsebinske tipologije dvorišč so bila ta razdeljena še po likovnih vrednostih. V likovnem vrednotenju dvorišč so bile upoštevane tiste estetske vrednosti, ki skupaj z zgodovinskimi, vsebinsko-simbolnimi in materialnotehničnimi vrednotami v največji meri zagotavljajo staremu mestnemu jedru Škofje Loke poseben položaj.

Dvorišča v starem mestnem jedru smo razdelili na štiri likovne kategorije:

1. V prvo kategorijo sodijo tista dvorišča, ki so zaradi posebnih likovnih vrednosti, detajlov, njihove obdelave, razporeditve in ohranjenosti izrednega pomena za prezentacijo škofjeloške arhitekture. Dvorišča, ki so uvrščena v to kategorijo, je treba čuvati v nespremenjeni obliki, možni so le konservatorski posegi.

Pogled na horizontalni gabarit strešin Mestnega trga

2. V drugi kategoriji je tista vrsta dvorišč, ki imajo likovne in prostorske kvalitete velike vrednosti, vendar so bile te s kasnejšimi adaptacijami, dozidavami ali prezidavami tako zakrite, da je vrednost dvorišč že močno razvrednotena. Nujno jih je treba »očistiti« in vrniti v prvotno stanje (potrebne so raziskave), s čimer bodo lahko prešla v najvišjo vrednostno kategorijo.

3. V tretjo kategorijo uvrščamo dvorišča s tako majhno ambientalno in likovno vrednostjo opreme in detajlov, da jih ni potrebno obvezno ohranjovati v zatečeni obliki. Spreminjajo se torej lahko le likovni elementi in odprtine, ne smejo pa se spremeniti razmerja in oblike dvoriščnega prostora.

4. Najnižje so bila ocenjena dvorišča, ki negativno vplivajo na celovitost oblikovanja starega mestnega jedra in jih bo zato potrebno obvezno preoblikovati.

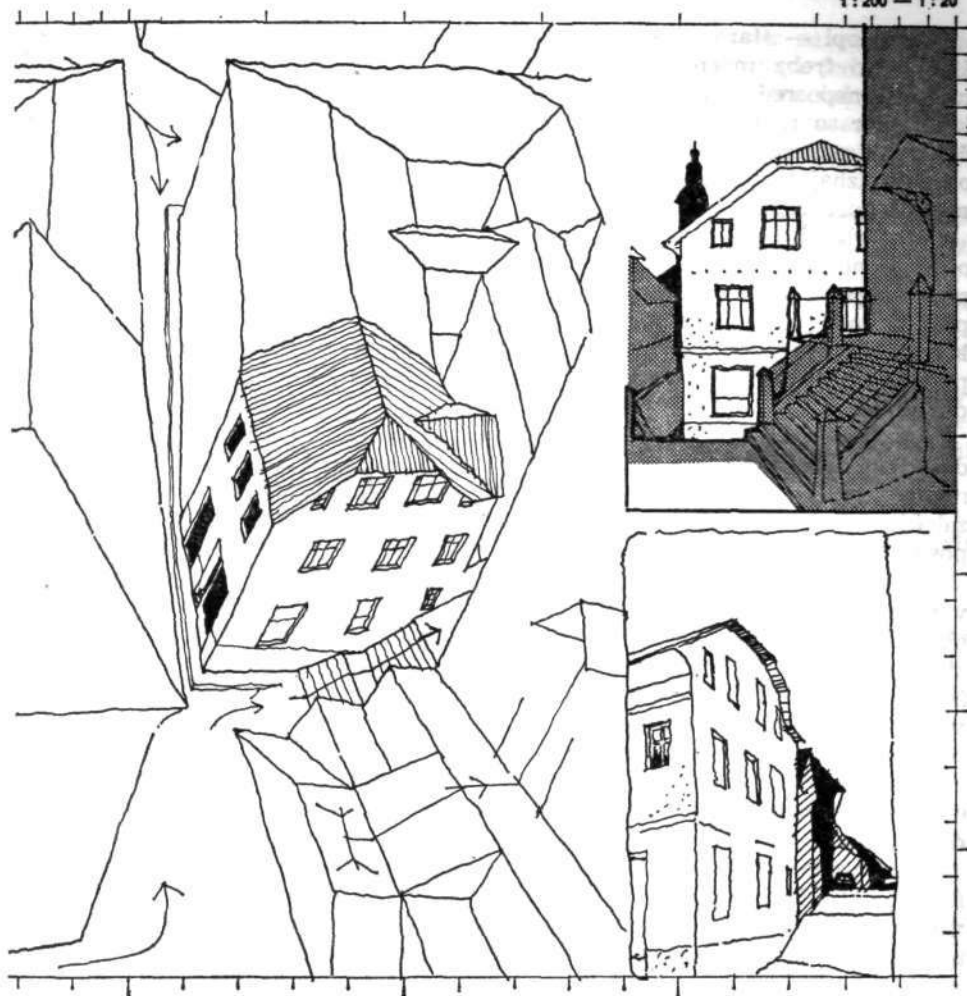
IV. Pod pojmom »ulična oprema« razumemo v analizi tisto opremo mestnega prostora, ki je nastala v prvi vrsti iz potreb, vendar s svojim obstojem in z uspešnostjo ali neuspešnostjo oblikovanja v veliki meri sodeluje v ustvarjanju celovite in značilne mestne podobe.

Za staro mestno jedro Škofje Loke je bilo treba ugotoviti, da je oprema mestnega prostora zelo skromna ali celo nezadostna. Napori za ohranitev obstoječih vrednot in za ustvaritev visoko kvalitetnega mestnega jedra morajo zato obvezno vsebovati tudi prizadevanje za funkcionalno mestno opremo, ki pa mora postati hkrati likovno enakovredna arhitekturni dediščini.

Sestavine značilne ulične opreme v Škofji Loki smo razdelili na naslednje skupine:

1. Izveski, napisi, izložbe — so bili prvi zavestno oblikovani funkcionalni in spremenljivi deli ulične opreme. Ker so že dalj časa sooblikovalci mestne podobe, so zanje zelo pomembni. Napori za kvalitetno oblikovanje reklamnih napisov, izveskov ter izložb so že dali nekaj sadov (predvsem so kvalitetno oblikovani izveski) še vedno pa je močna heterogenost in od arhitekture ločeno oblikovanje. Oblikovalci morajo več pozornosti posvečati arhitekturi, na kateri naj bi bile kakršnekoli oblike reklame. Rešitve naj bi bile obvezno individualne, hkrati pa podvržene splošnim značilnostim arhitekture, ulic, trgov. Pri snovanju oblik naj bi upoštevali izhodišče, da bi bilo treba čimveč povedati s simboli in zmanjšati količino napisov. Kolikor bi skušali rekonstruirati historične oblike nekdanjih opozoril (napisov, izveskov...) bi moralo to oblikovanje v celoti izhajati iz krajevno značilnih oblik in ne iz tujih vzorcev. Uporaba materialov mora biti omejena z značilnostmi prostora (brez agresivno obarvanih, plastičnih, čim manj svetlobnih reklam itd.) ter sproti preverjena s konservatorskimi kriteriji. Osnovno pravilo načrtovanja mora biti naslednje: projekt izveska, napisa, izložbe itd. mora obsegati tudi analizo vloge detajla na arhitekturo in na širši prostor (na fasado, v učlnem prostoru, na strukturo barv in materiala itd.).

2. Svetila — so šele od 19. stoletja dalje postala stalna sestavina ulične opreme. Današnja ocena o stanju javne razsvetljave starega mestnega jedra je, da je ta izvedena zelo neenakomerno. Medtem ko je Mestni trg razmeroma dobro osvetljen, so vsi ostali deli mesta nezadostno opremljeni s svetili (Spodnji trg ima le eno svetilko...). V celoti je staro mestno jedro premalo osvetljeno.

Blaževa ulica 1 (situacija)

1:100 — 1:10

Svetilke sestavljajo le del virov svetlobe; ob njih je treba upoštevati tudi vse ostale: izložbe, reklamne napise, posebne osvetlitve z reflektorji itd. Poseben problem je osvetlitev mestnih dominant, za kar bo izdelan poseben načrt.

Ustrezno oblikovanje svetilnih teles v mestu je mogoče v okviru naslednjih kriterijev:

— rekonstrukcija nekdanjih konzolnih svetilk in njihova pravilna razmestitev po vsem jedru,

— posodobljena, a v osnovnih principih prvi rešitvi podobna, zasnova novih (enotnih) konzolnih svetilk, ki ne bi smele biti oblikovane agresivno,

— kombinacija oblikovanja, ki bi upoštevala nekdanje oblike svetilnih teles na njihovih prvotnih mestih, dopolnitev z novimi svetili, ki bi bila oblikovana sicer moderno, a v skladu s prostorsko-likovnimi zahtevami, in upoštevanje vseh dodatnih virov svetlobe.

3. Klopi — staro mestno jedro je z njimi zelo slabo opremljeno. Njihovo število bo treba močno povečati in s tem dodati novo vsebinsko vrednost: možnost neposredne uporabe odprtih prostorov. Uporabili naj bi le eno vrsto klopi, ker so razmeroma nov element v oblikovanju (prejšnje so bile ali začasne ali pa redke kamnite). Podrobno oblikovanje mora tako kot za ostalo opremo izhajati iz principov danega prostora, zato naj bi bilo načrtovanje mestne opreme čim bolj celovito.

4. Oglasni panoji — Staro mestno jedro je z oglasnimi panoji le slabo opremljeno. Ker bi morali v celoti preprečiti lepljenje obvestil, plakatov in podobnega po zidovih, bi morali nuditi dovolj novih površin. Osnovni princip postavitve panojev mora biti v tem, da površina za plakatiranje ne sme prekrivati ali kako drugače neposredno vplivati na kvalitetno arhitekturo, hkrati pa mora aktivno sodelovati v oblikovanju mestne slike kot sodobno grafično dopolnilo.

5. Posode za cvetje — so nov element v likovnem oblikovanju in so bile doslej le nenačrtno uporabljane. Kot občasen element zelenja so lahko dekoracija, morajo pa se prilagajati tako prostoru, v katerem so postavljene, kot zaledju ali cvetju v njih. Bolj kot material sta pomembna barva in oblika posod ter njihova komponibilnost. Obvezno morajo biti odstranljive.

6. Kioski — so nova, funkcionalna zahteva. Pregled je pokazal, da sta v vsem mestnem jedru le en kiosk za prodajo in ena telefonska govorilnica, oba na Cankarjevem trgu. Ker so samostojno stoječi kioski tuji v značilnem oblikovanju starega mestnega jedra Škofje Loke, so v okviru prenove nezaželeni. Prostorsko naj se rešuje potreba po njih znotraj obstoječe zazidave: v vežah, v obliki nekdanjih malih lokalov ipd.

7. Stojala za kolesa — bodo v bodoče nujnost kljub višinskim razlikam v mestu samem in želji po popolni odstranitvi vsega voznega prometa. Njihovo oblikovanje mora biti v celoti podrejeno prostoru: reže v tleh, funkcionalna držala ipd.

8. Posode za odpadke — so nujne za vzdrževanje čistoče, čeprav so nov funkcionalni in likovni element. Doslej je z njimi dobro opremljen Mestni trg, v ostalih delih jih je manj: v Klobovsovi in Blaževi ulici ob pregledu ni bilo niti ene, na Cankarjevem trgu ena sama... Lahko so povsem sodobno oblikovane, vendar ne bi smele biti barvno agresivne. Uvedli naj bi tudi take posode za odvoz smeti iz stanovanj in lokalov, ki ne bi bile na ulicah, temveč na hodnikih ali dvoriščih v obliki manjših »kontejnerjev« na kolesih.

VSEBINSKE VREDNOTE KOT IZHODIŠČA PRENOVE

Mesto je tako, kakršni so v njem ljudje: če trdimo, da je staro mestno jedro Škofje Loke spomenik z izjemnimi likovno-zgodovinskimi vrednotami, je potrebno vzroke za te vrednote iskati v načinu življenja njegovih prebivalcev, njihovem odnosu do oblikovanega prostora in o povratnih vplivih že oblikovane arhitekture nanje.

Tako kot so temeljno raziskavo za likovne vrednosti opravili umetnostni zgodovinarji in konservatorji, so vsebinske posebnosti raziskali etnologi. S proučevanjem načina življenja, značilnega za Škofjo Loko, z iskanjem zakonitosti, vzrokov in posledic odnosov med ljudmi in arhitekturnim okoljem, v katerem živijo, z upoštevanjem socialnih in družbenih posebnosti, je tako

nastala analiza, ki je bila hkrati samostojna raziskava in vir za vrednotenje vsebinskih zakonitosti v načrtovanju prenove starega mestnega jedra. Škoda le, da so bila spoznanja o načinu življenja vezana na tako kratko obdobje nekaj generacij, saj bi nas zanimala močno tudi tiste zakonitosti, ki so to arhitekturo ustvarile — te pa so nastajale vse od 15. do 19. stoletja, ko se je etnološka raziskava šele začela.

Načrtovalci smo upoštevali podatke o ljudeh, odnosu do prostora, v katerem živijo. Skušali smo izdelati lestvico vsebinskih ter funkcionalnih kriterijev, ki naj ustvarijo prijeten, domač in visoko kvaliteten način življenja v prenovljenem jedru. To velja tako za odnose v širšem prostoru kot za vsako stavbo ali posamezno bivalno enoto posebej. Obenem je to gradivo nadomestilo sicer običajno anketiranje, do neke mere pa tudi »odprto načrtovanje«.

Podrobni podatki o stavbah, ki so jih zbrali arhitekti, so dajali tudi materialno podlago za oceno uporabe vseh vrst prostorov v starem jedru Loke. Združitev obeh raziskav je omogočila izdelavo kriterijev, po katerih naj bi usmerili vsebino bodoče prenove.

A. Število uporabljenih etaž je neposredno povezano s funkcijami stavb in hkrati narekuje njihov zunanji videz.

Ugotovitev ne velja vedno tudi za absolutne vrednosti velikosti in višine: enoetažne cerkve so navadno najvišje stavbe na ulicah ali trgih. Študija je ugotavljala predvsem, kakšna so razmerja v mestnem jedru, ter zakonitosti, ki jih je mogoče razbrati že iz zunanje podobe, kar je pomembna usmeritev v procesu prenove celovite mestne podobe.

Etažnost objektov potrjuje za Škofjo Loko značilno hierarhijo arhitekture, ki je nakazana tudi z lego posameznih celot. Tako grad in samostan nadvladujeta celoto ne le s svojo lego, ampak tudi z etažnostjo: samostan je edini štirietažni objekt v Loki. Mestni trg kot celota s pritličjem in dvema nadstropjema prekaša revnejši Lonterk tako po etažnosti (tu je v večini stavb nad pritličjem le eno nadstropje) in višini stavb kot po likovni opremljenosti ter položaju.

Mestni trg je enotno oblikovan z osnovnim razmerjem pritličje + dve nadstropji (69 % stavb). Odstopanja so značilna predvsem za neustrezne posege v prostor, ki so nastali v tem stoletju: mesnica, TVD. Revnejši, obrtniško-stanovanjski Spodnji trg je grajen v osnovnem razmerju pritličje + nadstropje (74 % stavb). Višji so le nekateri objekti ob severnem vstopu v trg (Šešir, kašča), ki zato dominantno izstopajo iz gabarita. Manj enotno je razmerje etažnosti na Cankarjevem trgu. Osnovno razmerje pritličje + nadstropje (64 %) razbijajo novi pritlični trgovski lokali ob SZ stranici. Južna stran, ki meji na Mestni trg, je višja, vendar z enotnim gabaritom. Stavbe v Blaževi ulici so grajene pretežno v razmerju pritličje + 2 nadstropji (deloma celo tri nadstropja). Gabarit je razčlenjen, iz njega izstopata kompleksa Jesharne in samostana, ki sta si tudi funkcionalno podredila zahodni del ulice. Klobovsova ulica ima zahodno stran oblikovano precej enotno v razmerju pritličje + nadstropje. Enoten je tudi gabarit ulice, ki se le v severnem delu ne izteče (samostan kot dominantna).

Kriteriji za prenovo, ki izhajajo iz teh ugotovitev, so naslednji:

1. Pod nobenim pogojem ne bi smeli dvigovati gabaritne linije ulic in trgov. Stavbe, ki s svojo višino rušijo enotnost ali značilnost gabaritov, naj

se preoblikujejo ali odstranijo (mesnica, Cankarjev trg...). Nove uporabne etaže lahko pridobivamo le znotraj obstoječih, neizrabljenih podstrešij.

2. Poseben problem je na severno obzidje nazidan niz stavb ali prizidkov v Blaževi ulici (Obrtnik), kar se je pokazalo ob obnovi pogorele stavbe na skrajnem zahodnem delu. Odločitev o rekonstrukciji obzidja, o ohranitvi stanja ali o dopolnitvi nazidav bo mogoča šele po podrobnejših raziskavah in po odse-litvi podjetja Obrtnik. Ker je problem kompleksen, ga bo treba reševati kot ločeno nalogo. Isto velja tudi za ostanke vzhodnega obzidja v Jegorovem pred-mestju.

B. Analiza nekdanjih funkcij v pritličjih je tisti značilni del vsebinskih sprememb, ki je doslej največ vplival na vlogo starega mestnega jedra in na vsako stavbo posebej. Razen izjem so bili namreč vsi prostori od prvega nad-stropja dalje izkoriščani vedno le za stanovanja, spreminjala pa se je vloga pritličja.

Žal podrobne arhivske obdelave (ki je v pripravi!) (5) ob tem še nismo mogli upoštevati; z njo bi sledili celotnemu razvoju dejavnosti v posameznih stavbah, kar bi pojasnilo marsikatero obliko arhitekture. Analiza, ki je upo-števala tudi umetnostno zgodovinsko in etnološko študijo, je relativen pregled nekdanjih dejavnosti v posameznih delih mesta in v posameznih stavbah v treh različnih obdobjih: v 19. in začetku 20. stoletja, med vojnama, po drugi svetovni vojni.

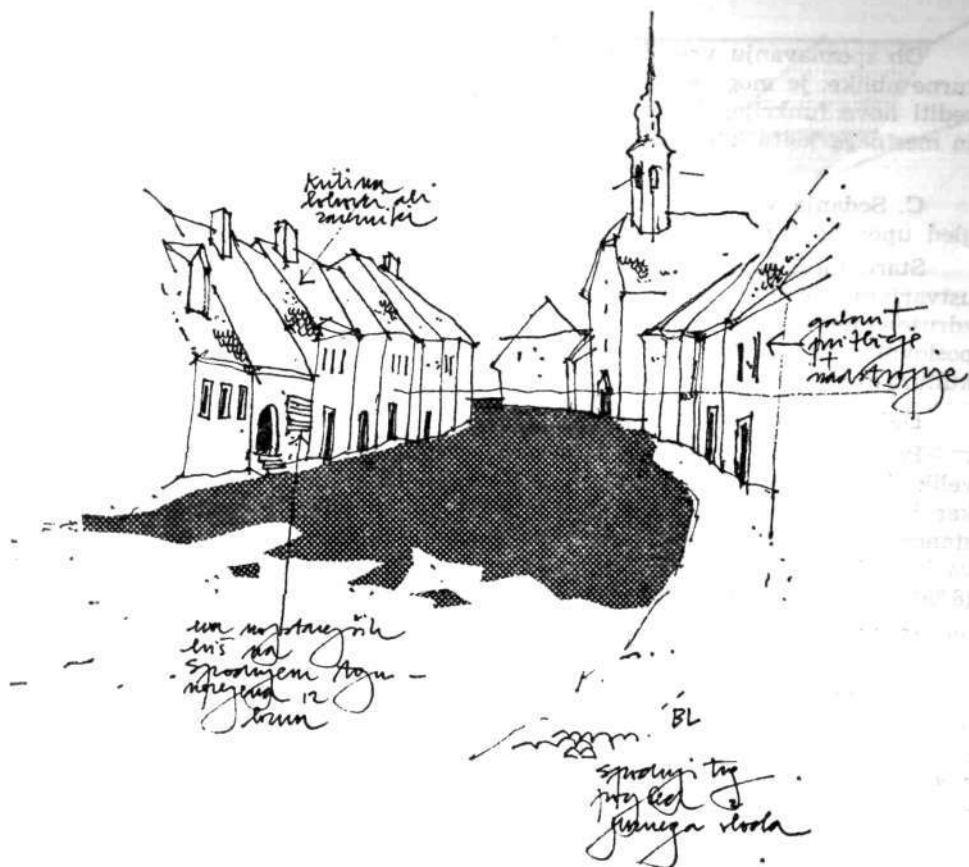
Za Mestni trg sta med vsemi temi obdobji imela največjo vlogo trgovina in gostinstvo. Močna je bila še obrt in uprava mesta, poleg tega pa še banč-ništvo, zdravstvo, župnijski urad. Šol na Mestnem trgu ni bilo. Posamezne dejavnosti so bile vsa tri obdobja zastopane enakomerno. Trgovina in obrt sta nekoliko močnejše zaživel med obema vojnama, ko se je pojavilo tudi banč-ništvo.

Na Spodnjem trgu je bila v obravnavanih obdobjih najbolj prisotna obrt, ki pa se je v različnih časih spreminjala. Tako je za prvo obdobje značilna močna usnjarska in klobučarska obrt, med vojnama je močnejše zastopano so-davičarstvo. Po drugi svetovni vojni je obrt na Spodnjem trgu močno zamrla. Trgovina in gostinstvo sta bila na Spodnjem trgu slabo razvita, vendar se je število lokalov večalo iz obdobja v obdobje. Ostalih javnih funkcij je bilo na Spodnjem trgu malo, če izvzamemo starejša obdobja (špital, kašča...). Po-sebno vlogo je dala temu predelu tovarna klobukov, ki se je v staro jedro že vključila kot značilna vsebinska in celo arhitekturna dominanta, vendar je ločeno ustvarila svoj del mesta.

Na Cankarjevem trgu je bila tako kot na Spodnjem trgu najmočnejša obrt, ki pa je po drugi vojni izginila. Posebno med obema vojnama je v tem delu močno naraslo število trgovskih lokalov, nekoliko manj gostišč. Če odštejemo župno cerkev in prvo šolo v Škofji Loki ostalih javnih dejavnosti na Cankar-jevem trgu ni bilo.

Tudi v Klobovsovi in Blaževi ulici so bila pritličja namenjena obrti, ki pa se je povsem razvila šele med vojnama. Obe ulici imata močno šolsko tradicijo, ki je po drugi svetovni vojni izginila. Trgovin v Klobovsovi ulici ni bilo, v Blaževi pa so se pojavile posebno med vojnama.

Pregled nekdanjih dejavnosti v pritličjih kaže na to, da je bilo srce mesta vedno na Mestnem trgu. V njem je bilo vseskozi razvito tudi gostinstvo, tu je

Pogled na Spodnji trg z južne strani (skica)

bil vedno sedež mestne uprave, bančništva, zdravstva... V začetku močna obrtna dejavnost je slabela iz obdobja v obdobje; v ostalih predelih je bila močnejše prisotna, vendar pa je tudi tu po drugi svetovni vojni skoraj izginila, kar je najbolj vidno na Spodnjem trgu.

Razmerja dejavnosti v starem mestnem jedru:

Dejavnosti	Mestni trg			Spodnji trg			Cankarjev trg			Klobovsova ulica			Blaževa ulica		
Trgovina	8	18	7	1	5	4	—	4	2	—	—	—	1	3	2
Gostinstvo	7	12	7	—	2	2	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Uprava	5	4	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Šolstvo	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	1	—	1	1	—
Obrt	8	6	5	17	18	6	3	4	1	—	4	2	—	4	3
Zdravstvo	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cerkvena uprava	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1
Bančništvo	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.

I. = v 19. in v začetku 20. stoletja

II. = med vojnama

III. = po drugi svetovni vojni

Ob spoznavanju vrst dejavnosti, katerim so bile prilagojene tudi arhitekturne oblike, je mogoče (z upoštevanjem novih vsebinskih zahtev) tako razporediti nove funkcije, da bo s tem ohranjena celovitost arhitekturne dediščine in mestnega jedra kot celote.

C. Sedanja vsebina starega mestnega jedra Škofje Loke daje celovit pregled uporabe zgrajenega prostora in omogoča usmerjanje vsebinske prenove.

Staro mestno jedro je kljub širjenju celotne Škofje Loke in hkratnemu ustvarjanju novih centrov še vedno ostalo mestno središče, saj so v njem združene nekatere najpomembnejše dejavnosti, ki oblikujejo mesto: stanovanja, poslovni prostori, obrt in industrija, gostinstvo, trgovina s skladišči, uprava in kultura ter šolstvo.

Dejavnosti v pritličjih:

Pri podrobnem pregledu dejavnosti v pritličjih je bilo ugotovljeno, da je velik del prostorov slabo (neprimerno) izkoriščen: takih površin je 7125 m², kar je 32 % celotne površine. Ostale dejavnosti zavzemajo naslednje površine: stanovanja 5555 m² (25 %), obrt 2630 m² (12 %), trgovina 2450 m² (11 %), uprava in kultura (grad v oceni ni upoštevan) 2330 m² (10 %), gostinstvo 1355 m² (6 %), poslovni prostori 485 m² (2 %), šolstvo 365 m² (2 %).

Vsebina prvega nadstropja v stavbah:

Največji del prvega nadstropja je namenjen stanovanjem, ki imajo skupno površino 14.860 m² (78 %). Odstotek neizkoriščenih ali slabo izkoriščenih površin (sem štejemo skladišča, ki niso nujno potrebna, drvarnice stanovalcev, ropotarnice, prazne prostore itd.) je velik tudi v prvem nadstropju: skupno 1030 m² (5 %). Poslovni prostori zasedajo 935 m² (5 %), obrt 750 m² (4 %), gostinstvo 480 m² (3 %), uprava in kultura 475 m² (3 %) in šolstvo 365 m² (2 %).

Funkcije v drugem nadstropju in više:

Tudi v višjih nadstropjih prevladujejo stanovanja, ki s 6755 m² pokrivajo 79 % površin. Manj so prostori uporabljeni za drugo vsebino: obrt (tovarna Šešir) 535 m² (6 %), uprava 430 m² (4 %), neizkoriščenih je 230 m² (3 %).

Podstrešja in kleti so bili analizirani v posebnih študijah, ki so bile prirejene tako, da so to že kriteriji in predlogi za prenovu.

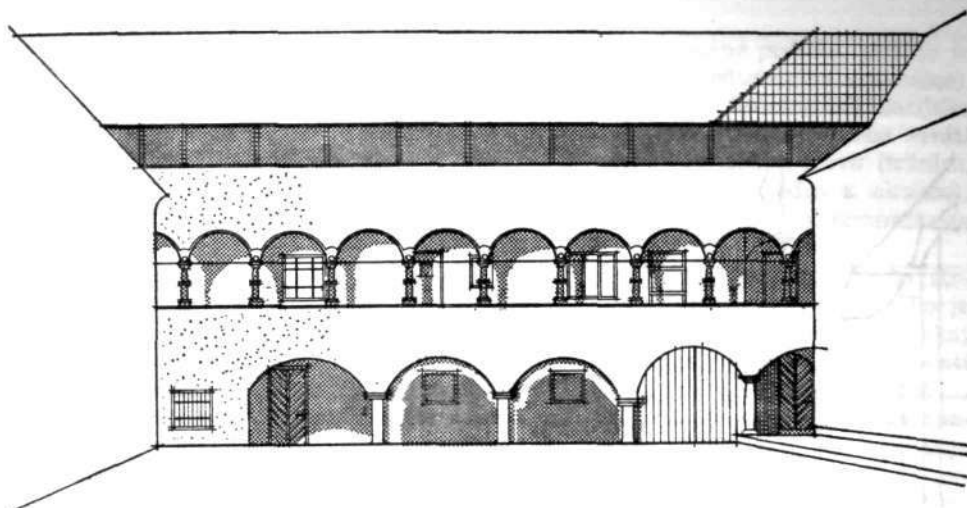
Razmerja v rabi prostorov nam kažejo, da je za stanovanja v celoti uporabljenih 56 % površin. Nepričakovano visok je odstotek slabo izrabljenih: 17 %. Študija daje relativen pregled uporabe. Razmerja nakazujejo možnosti širjenja oziroma omejevanja posameznih dejavnosti in so neposredna osnova za planiranje procesa vsebinske prenove starega mestnega jedra.

D. Preverjanje ustreznosti sedanje uporabe se neposredno navezuje na analizo obstoječega stanja, vrednotenja likovne (spomeniško varstvene) kvalitete stavbne dediščine in ciljev, ki si jih v prenovi zastavljamo.

Uporabnost je ocenjena s tremi kategorijami:

1. Primerna namembnost je tista, ki ustreza ciljem varstva in prenove arhitekturne dediščine in celovitosti prostora.

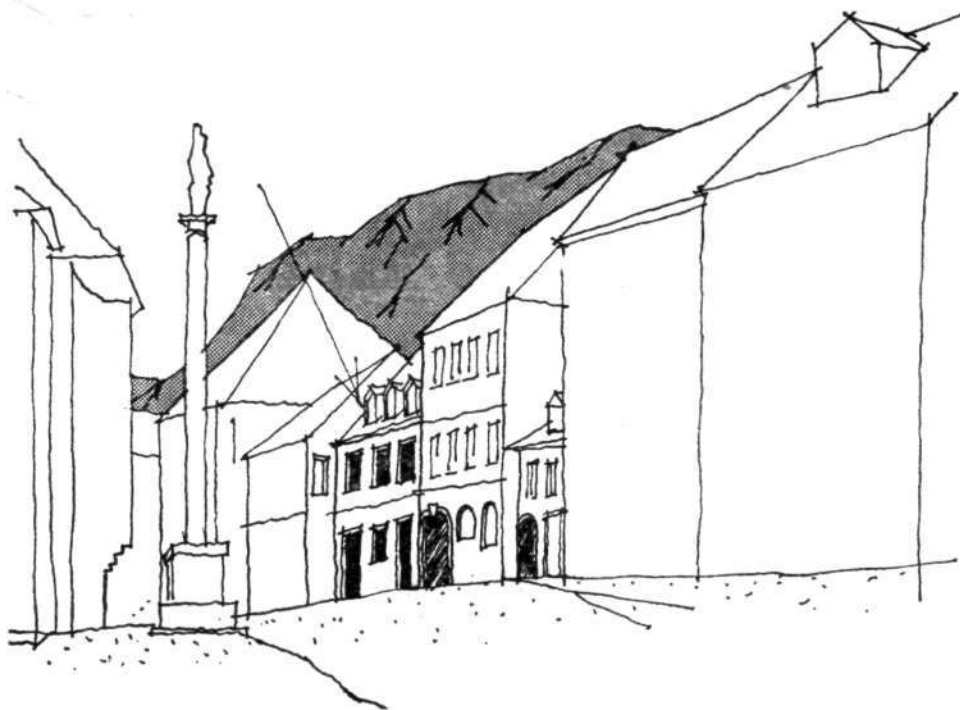
2. Vprašljiva je namembnost takrat, ko funkcije odstopajo od načrtanega bodočega programa, so povsem nanovo uvedene v arhitekturo, vendar niso

Spodnji trg 29 (zasnova dvorišča)

v tolikem nasprotju, da bi jih bilo treba obvezno spreminjati. Večina stavb na Spodnjem trgu je imela do druge svetovne vojne močno obrtniško tradicijo. V nekdanjih lokalih (ohranjeni so le še štirje z obrtniško dejavnostjo) so sedaj shrambe, manjša stanovanja ali deli stanovanj, ponekod so to povsem prazni prostori. Da bi ta del mesta oživel, bi mu morali vrniti obrtno in uslužnostno dejavnost, kar je seveda tesno povezano z vprašanjem lastništva. Tu je še tovarna klobukov Šešir, ki s svojo industrijsko dejavnostjo ne sodi v mestno jedro, neupravičeno pa bi bilo tudi odstranjevanje (podiranje) objekta, ki je najvidnejši predstavnik proto-industrijske faze mesta. Na Mestnem trgu so vprašljiva stanovanja v zadnjih delih stavb na severnem delu vzhodnega niza. Vprašljivo je tudi, ali v mestno jedro sodijo trgovine z velikimi skladiščnimi prostori, kot sta železnina in samopostrežba (št. 7 in 9). Verjetno bi že ustrezno zmanjšanje sedanjih površin zahtevam prenove v celoti zadostilo. Dalje je problematičen sklop kino dvorane in telovadnice, za kateri je izveden sanacijski program, ki pa še ni izhajal iz potreb prenove, saj bi bilo s tega vidika ustrezno v ta del vgraditi še nekatere dejavnosti družbenega centra oziroma krajevne skupnosti.

3. Neprimerna je tista namembnost, ki je v nasprotju s cilji prenove ali ki degradira kvaliteto arhitekturne dediščine, zato jo bo treba spremeniti. Najbolj izstopa večje število stavb z neprimerno namembnostjo na Mestnem trgu. Tu so velike neizkoriščene prostornine v zadnjih delih, ki so v celoti prazne ali pa so le skladišča za trgovine. V historično jedro prav gotovo ne sodijo skladiščni prostori KŽK Gorenjska TOZD Mesoizdelki. Podobno naj bi staro mestno jedro zapustil »Obrtnik«, ki ima zasedenih večino nekdanjih gospodarskih stavb samostana ter na obzidje naslonjene dele mesta v Blaževi ulici. V nadstropjih je neprimernih nekaj poslovnih prostorov v sicer stanovanjskih zgradbah. Neprimerno so izrabljeni tudi prostori nekdanje ubožnice in kemične čistilnice, mestna kašča v celoti, stavbe ob njej, ki so prazne, ter nadstropje Martinove hiše.

Mestni trg 29 (situacije)

KONFLIKTI, OCENE, PREDNOSTNE NALOGE IN PREDLOGI

I. Prostorski in likovni konflikti so v načrtovanju prenove izhodišča za prioritete določevanja prednosti in nujnosti prenove posameznih delov starega mestnega jedra.

Poleg podatkov o vrednotah (kvalitetah) upoštevamo v procesu odločanja o prioriteti izvedbe prenove tudi čim več podatkov o tistih negativnih problemih, ki zavirajo ali celo preprečujejo vrednotam, da bi jih v celoti izrabili ali v celoti razkrili.

Konflikte delimo na take, ki so nastali že pred zadnjim obdobjem (po vojni), in na tiste, ki se zaradi nepravilne prenove pojavljajo še danes. Med starejše probleme sodijo predvsem posegi v stavbno tkivo ali prostorsko razporeditev, novi so predvsem vsebinski in likovni problemi.

1. Oblikovno vprašljiva je odstranitev stavbe na Cankarjevem trgu, ureditev tlaka v različnih višinah ter zidava pritličnih trgovskih paviljonov, ki so oblikovno in prostorsko neprilagojeni značilnostim arhitekture starega mestnega jedra; rešitev je treba poiskati morda celo v natečajnem načinu izbire najboljše variante.

2. Vsebinski konflikt povzročajo neustrezno izrabljene stavbe v Blaževi ulici, ki jih uporablja Obrtnik.

3. Kompleks tovarne klobukov po svoji dejavnosti ne sodi več v mestno jedro in bo nujno treba določiti nov prostor, kamor se bo tovarna preselila;

vsaj del te značilne arhitekture je že postal sestavina mestne podobe, zato jo je treba ohraniti in ji dati novo vsebino («workshop» — »ustvarjalne delavnice).

4. Del Jegorovega predmestja je izgubil nekdanjo športno-rekreacijsko vlogo, povsem neustrezna je v njem klavnica; temu delu mesta je treba vrniti del njegove nekdanje pomembnosti (šport, rekreacija) in dodati novo (tržnica, ki bi oživila nekdanjo vlogo povezovanja starega mestnega jedra z okolico); likovne in vsebinsko ustrezne rešitve naj bi poiskali v obliki programskega natečaja.

5., 6. Delna odstranitev obzidja je razvrednotila do tedaj enotno in strnjeno podobo mesta in povzročila pretiran tranzitni promet skozi jedro. To je ena od najbolj konfliktnih sestavin predela Spodnjega trga, kjer je tudi nekaj prometno nevarnih ožin; če ne bo ustrezne rešitve, bi bilo mogoče pričakovati celo tako enostranske zahteve, kot je odstranitev stavb, ki motijo promet...

7. K problemu prometa je potrebno dodati še problem tlakovanja Mestnega trga, ki v sedanji izvedbi prav gotovo ni kvalitetno nadomestilo za nekdanjo strukturo tlaka (makadam). Nova višina tlaka na Spodnjem trgu pa je že nevarna za stavbe: zamakanje nosilnih konstrukcij ob dežju in snegu, onemogočanje izhoda, izrivanje pešcev itd. Smernice za nove tlake so naslednje: vrniti prvotno strukturo videza (svetla barva!) in višino, ter upoštevati značilnosti arhitekture ob ulicah ali trgih.

8. Problem zelenega pasu med obema trgoma: prostor je neurejen in slabo izkoriščen. Ohranitev zelenja v tem delu je osnovni kriterij za posege.

9. Mesto je na videz sicer varovalo razvoj vrednot likovne podobe, vendar je mnogo drobnih posegov, ki zaradi svojih neustreznih likovnih rešitev ustvarjajo konflikte. Začetek je bil že v 19. stoletju, ko so začeli uvajati modne historično oblikovane fasade ali celo prezidave: sem sodi nekaj stavb v Blaževi ulici. Hujši so novi posegi: zgraditev kinodvorane in telovadnice, posebej pa še dograditev industrijskih obratov in hladilnic mesne industrije. Likovni konflikti so tudi v okvirih manjših neurejenih površin ob pomembnih arhitekturnih spomenikih (kašča...), v neprimernem oblikovanju prehoda na Pekel ter na posameznih delih fasadnih nizov (posebej velja to za pritličja) in v dvoriščih, ki so bila večkrat prezidana in vedno bolj razvrednotena. Kriterij za prenovo je utemeljevanje posegov (rekonstrukcij, restavracij, adaptacij...) s kvalitetami arhitekturne dediščine, za kar je bilo pripravljeno podrobno analitično gradivo za vsako stavbo posebej in za večje celote.

10. Velik vsebinski problem za staro mestno jedro, ki posredno povzroča velike prostorske in likovne konflikte pa tudi probleme vsebine, je nerešeno enotno daljinsko ogrevanje mesta. Od tod izvirajo naslednji problemi: uporaba pritličnih prostorov za drvarnice, vlažnost stavb, onesnaževanje okolja z neustreznimi gorivi, problemi z dovozi kuriva itd.

Študija likovnih in prostorskih konfliktov rabi predvsem za preprečevanje nadaljnjega razvrednotenja in za določanje prednosti v procesu prenove tistim delom mesta, kjer je treba konfliktno situacijo čimprej odstraniti. Čeprav je mogoče najti drobne problemske točke v vsaki stavbi posebej, je treba čimveč naporov usmeriti v reševanje naštetih širših problemov. Študija mora zato v čim večji meri vplivati na kratkoročno izdelavo in verifikacijo programa procesa prenove starega mestnega jedra.

II. Ocena možnosti pridobitve novih uporabnih površin na račun neizkoriščenih ter slabo izkoriščenih pritličij, nadstropij in podstrešij je zajela 145 stavb

starega mestnega jedra Škofje Loke. Že skupni skopi podatki nudijo dovolj dokazov tudi za dolgoročno upravičenost (ekonomiko) prenove starega mestnega jedra.

1. V pritličjih je mogoče pridobiti 7060 m² uporabnih površin, ki naj bi se uporabljale v prvi vrsti za dejavnosti, namenjene javnosti, obenem pa za izboljšanje stanovanjskega standarda (prehodne skupne kotlovnice, družbeni prostori itd.). Od skupnega števila je na Mestnem trgu 3310 m³, na Spodnjem trgu 2060 m², na Cankarjevem trgu 200 m², v Klobovsovi ulici 375 m² in v Blaževi ulici 1115 m² razpoložljivih površin za nove javne dejavnosti.

V celoti je v stavbah mogoče pridobiti 17.435 m² uporabnih površin, v to številko pa so vštete že tudi največje možnosti za izrabo podstrešij.

2. Posebnost Škofje Loke je nizek odstotek podkletenih stavb, saj ima »prave« kleti le 27 % (40) hiš. Razlog je verjetno v legi mesta, ki se je v stoletjih terasasto razvijalo v pobočju. Deli stavb so zato že v pritličju vkopani v hrib, kar je nadomestilo kleti. Pregled podkletitve daje naslednjo sliko: na Mestnem trgu je podkletenih 38 % stavb, na Spodnjem trgu 36 %, na Cankarjevem trgu 46 %, v Blaževi ulici 27 %, Klobovsova pa je v celoti nepodkletena.

Kleti, ki so jih prvotno uporabljali za shranjevanje hrane, služijo danes več namenom. Tako za shrambe in drvarnice uporabljajo 32 % kleti, za sanitarije in garderobe uslužbenecv je uporabljena le ena klet, za skladišča 22 %, za kurilnice 29 %, kot tehnična etaža je uporabljenih 5 % kleti, 10 % pa jih je zaradi slabega dostopa neuporabljenih.

Kletne prostore bi lahko v prihodnje uporabljali za stranske, vendar nujne prostore lokalov v pritličjih (tehnične etaže, skladišča, v prvem obdobju morda tudi za kurilnice). Nove podkletitve niso upravičene, čeprav so izvedljive.

3. Novi stanovanjski sklopi so najbolj zaželeni del prenove. Od 146 stavb, kolikor jih je študija v ta namen obdelala, je bilo na 113 arhitekturah podrobno ugotovljeno sedanje stanje stanovanjskih sklopov in predvidena možnost novih, širša ocena pa je bila napravljena še na 25 stavbah (ostale so neprimerne za stanovanja).

Tako bi se lahko skupno število povečalo iz dosedanjih 230 na največ 334 stanovanj, predvsem na račun dvosobnih, trisobnih in štirisobnih. Petsobnih, šestsobnih in garsonjer je ostalo približno enako število kot doslej, močno pa se je zmanjšalo število posameznih sob (ki jih oddajajo) in enosobnih stanovanj. Na podstrešjih je mogoče pridobiti največ 95 novih stanovanj (sedaj jih je 19), spomeniškega varstva itd.

Čeprav se v etažah skupno število stanovanjskih sklopov relativno ne spreminja, se bo bistveno izboljšala struktura, z njo pa tudi površina, ki jo stanovanjski fond zajema. Največ dodatnih stanovanj je mogoče pridobiti na podstrešjih, ki so doslej izrabljene le 15 % (računane so samo površine, ki jih je resnično mogoče spremeniti v stanovanja), čeprav bo pri tem potrebno posvetiti posebno skrb osvetlitvi, to je prediranju strešin ter na funkcionalno in likovno kvaliteto, ki je sicer pri današnjem načrtovanju stanovanj skoraj v celoti zanemarjena. Ne smemo namreč pozabiti, da je podstrešje v resnici manj kvaliteten stanovanjski prostor, ki zaživi šele z večjo površino in z nekonvencionalnim oblikovanjem stanovanjske funkcije, ki je mnogokrat tudi izven normativov, zato pa ponuja zelo individualno možnost bivanja. V variantni študiji, ki upošteva najostrejše možne kriterije, je še vedno mogoče pridobiti 57 stanovanjskih enot ali 20 % novih bivalnih površin!

Pri posegih v podstrešja so bili lahko le delno upoštevani naslednji kriteriji: potrebne dodatne okrepitve nosilne konstrukcije celotne stavbe, problemi lastništva, problemi vsebinske strukture (bodoči uporabniki v razmerju do sedanjih) in tisti spomeniškovarstveni kriteriji, ki bi nastali z odkritjem še nezanih vrednot. Z manjšimi konstrukcijskimi posegi je mogoče preurediti 50 podstrešnih stanovanj (34 %), pri 20 podstrehah je treba nadomestiti dele konstrukcij z jeklenimi okrepitvami, novimi armiranobetonskimi ploščami, novimi dostopi, v 35 podstrešjih (25 %) je mogoče uporabiti le dele površin, zaradi tehničnih ovir pa je nemogoče preurediti 18 stavb (13 %). Pri vključevanju stanovanj v podstrešja je potrebno načrtovati skupaj z navedeno študijo in s konservatorskim programom za vsako hišo, obenem pa celovito usmerjati vsebino starega mestnega jedra. Preurejanje podstrešij v stanovanja nikakor ne bi smelo postati edini cilj prenove.

4. Predlog novih, obnovljenih ali ohranjenih dejavnosti v pritličjih je tisti del programa, ki naj poveže staro mestno jedro z ostalim mestom, mu da posebno vrednost in ohrani njegovo vodilno vlogo kot simbolnem središču.

Da bi se izognili enostranskim predlogom, so urbanisti, spomeniško varstvo in načrtovalci prenove ločeno izdelali vsak svoje predloge o možnosti uporabe pritličij. Te možnosti naj bi pokrile zahteve najširšega (mestnega), umetnostnega in zgodovinskega ter realnega zgrajenega prostora. Medsebojna primerjava je dala skupne variantne možnosti, ki izhajajo iz vrednot arhitekturne dediščine, zahtev prebivalcev in realnih možnosti stavb ter tako osnovala temelje za program procesa vsebinske prenove starega mestnega jedra.

5. Da bi omogočili celovit pregled nad zahtevami, omejitvami in možnostmi starega mestnega jedra kot enotnega prostora in vsake stavbe posebej, je bil izdelan podroben katalog hiš. V njem so ocenjene predvsem arhitektonsko-tehnične vrednosti, hkrati pa so podani združeni predlogi za ohranitev, prenovo ali povsem novo vlogo posamezne stavbe v celotnem procesu prenove.

Iz tega pregleda, iz podrobnih spomeniškovarstvenih navodil (konservatorski program za vsako stavbo posebej) in iz topografskih kartonov za arhitekturo, ki vsebujejo poleg osnovnega posnetka stavbe še gradbene, vsebinske in oblikovalske ocene, je tako mogoče načrtno usmerjati prenovo celote in vsakega posameznega dela stavbe v starem mestnem jedru. Tako so vse najpomembnejše analize postale podrobni kriteriji za prenovo.

Če bo prenova starega mestnega jedra Škofje Loke upoštevala tako pridobljena večplastna načela, bo s tem ne le ohranjena zelo kvalitetna stavbna dediščina, ampak bo ta postala tudi dejanska vrednota. Prvi vzorci, brez katerih ne bi bilo mogoče dokazati take trditve, so ali že izdelani ali pa so v pripravi. Urejanju površin v družbeni lasti bi moralo slediti urejanje zasebnih delov stavb; posegom v Žigonovo hišo, načrtovanju prenove Jesharne, kašče, gradu, naj bi sledili še drugi primeri, ki ne bodo več vzorci, ampak že utečena dejavnost. Nalogo od strokovnih sestavljalcev načrta prenove prevzema mesto; to pa se mora zavedati, da je prenova starega jedra velikega pomena za vse mesto, za vso občino in tudi za širši prostor.

O p o m b e

1. Največ prispevkov o tem so posredovali prav Loški razgledi, kot posebno vrednost pa Škofjo Loko omenjajo vsi raziskovalci slovenskega prostora. Med tistimi, ki so se najdlje in najgloblje ukvarjali z mestom, je treba omeniti vsaj

prof. dr. Pavla Blaznika kot zgodovinarja in prof. Milana Zeleznika kot konservatorja. — 2. Odbor za prenovo starih mestnih in vaških jeder v občini Škofja Loka je k delu povabil fakulteto za arhitekturo (VTOZD arhitektura, FAGG) na podlagi metode načrtovanja, ki je bila tu razvita in predstavljena v knjigi P. Fistra: Metodologija in modeli revitalizacije, Ljubljana 1980 ter referenc iz Tržiča, Kranja, Kamnika in drugih slovenskih mest, kjer je bila metoda že uporabljena. — 3. Topografsko dokumentacijo so izdelali študentje četrtil letnikov arhitekture v šolskih letih 1980/81 in 1981/82, ko je bilo skupno posnetih 113 enot, za 36 pa so bile narejene osnovne ocene. Umetnostnozgodovinsko topografijo so pripravili absolventi Oddelka za umetnostno zgodovino filozofske fakultete, etnološko pa študentje Oddelka za etnologijo FF — oboji v šolskem letu 1981/82. Širše urbanistične parametre je zbral RC Celje, ko je prevzel urbanistične naloge od PA Ljubljana. Konservatorske ocene je izdelal Regionalni zavod za spomniško varstvo Ljubljana. Študente arhitekture so vodili prof. P. Fister, docent M. Ocvirk, asistent D. Likar in razisk. sodelavec S. Škulj. Mentor absolventom oddelka za umetnostno zgodovino je bil prof. N. Šumi, študentom etnologije doc. J. Bogataj. Žal prof. M. Zeleznik ni do konca sodeloval pri pripravi konservatorskih izhodišč, kar je prevzel M. Erbežnik. — 4. Zaradi velikega kroga soustvarjalcev načrta prenove ni mogoče poimensko naštetih vseh, čeprav bi to morala biti posebna naloga... — 5. »Knjigo hiš« pripravlja mag. F. Štukl, ki je že med osnovnimi raziskavami mnogo pomagal pri iskanju arhivskih podatkov.